

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

زمان چاپ: ۱۴۰۲/۰۸/۰۲

شماره مجوز مجله: ۸۰۴۰۰

بررسی ضرورت آموزش جغرافیا به دانش آموزان مقطع متوسطه

علی ناظمیان^۱، سید ابوطالب موسوی پور هرات^۲

۱- کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه پیام نور یزد

۲- لیسانس جغرافیا دانشگاه فرهنگیان، پردیس شهید باهنر بیرجند

alinazemian5308@gmail.com

چکیده

پژوهش حاضر باهدف بررسی ضرورت آموزش جغرافیا به دانش آموزان مقطع متوسطه انجام شد. در این مقاله، ضرورت آموزش جغرافیا به دانش آموزان مقطع متوسطه مورد بررسی قرار می گیرد. جغرافیا به عنوان یکی از دروس علوم انسانی، به دانش آموزان مقطع متوسطه کمک می کند تا با مفاهیم مختلفی از جمله آب و هوا، خطوط عرض و طول، نقشه خوانی و سایر مباحث مرتبط با جغرافیا آشنا شوند. آموزش جغرافیا به دانش آموزان می تواند به دلایل متعددی از جمله تقویت دانش عمومی، تحلیل و تفسیر نقشه ها و اطلاعات جغرافیایی، درک بهتر از پدیده های طبیعی و اجتماعی، توسعه مهارت های نقشه خوانی و تفکر پژوهشی و حتی ارتقای انگیزه تحصیلی و علاقه به یادگیری مطالب، کمک کند؛ بنابراین، آموزش جغرافیا به دانش آموزان مقطع متوسطه ضروری است و باید به عنوان یکی از دروس اصلی در برنامه درسی قرار گیرد. این پژوهش به شیوه مروری و با استفاده از منابع مطالعاتی کتابخانه ای و علمی انجام پذیرفت. نتایج تحقیق نشان داد در جغرافیا و علوم زمین، محیط های واقعی بهترین مکان آموزش محسوب می شوند. به همین دلیل روش بازدید علمی و مطالعات میدانی یکی از مؤثرترین و ارزشمندترین روش های تدریس این علوم اند که علاوه بر عینیت بخشیدن به آموزش فرصت های مناسب برای تحریک کنجکاوی دانش آموزان و پاسخ به مجهولات آن ها در مقطع متوسطه را فراهم می آورند.

کلمات کلیدی: ضرورت جغرافیا، آموزش جغرافیا، متوسطه، مدارس، دانش آموزان

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

مقدمه

جغرافیا علمی است که به بررسی زمین و ویژگی‌های آن از جمله آب‌وهوا، اقلیم، جغرافیای سیاسی، جغرافیای اقتصادی، توپوگرافی و غیره می‌پردازد. این علم با استفاده از روش‌های مختلف از جمله نقشه‌برداری، تحلیل داده‌ها و شبیه‌سازی‌های رایانه‌ای به بررسی مسائل جغرافیایی می‌پردازد. درس جغرافیا به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا با پدیده‌های طبیعی و اجتماعی آشنا شوند و مهارت‌های نقشه‌خوانی و تفکر پژوهشی را تقویت کنند.

علم جغرافیا دریکی از اصلی‌ترین و گسترده‌ترین حوزه‌های مطالعاتی خود یعنی جغرافیای طبیعی مانند سایر شاخه‌های علوم زمین از نظر ماهیتی (Nature of Science) دارای ویژگی‌های علوم تجربی بوده و از خصلت‌هایی چون؛ اتکاء بر مشاهده، آزمایش و تجربه نگرش‌های حاصل از تجارب و دانش قبلی شخص، عدم قطعیت تأثیرپذیری از فرهنگ و جامعه، حاصل تلاش جمعی و ... برخوردار می‌باشد.

بر این اساس اگرچه مانند سایر علوم مهم‌ترین راه برای ساماندهی مطالعات و تلاش‌های علمی سیستماتیک جغرافیایی، استفاده از روش علمی است که در قالب‌های متنوعی از رویکردها و فرآیندهای علمی (مانند کاوشگری علمی) در مراکز دانشگاهی از جمله دانشگاه فرهنگیان مورد توجه قرار می‌گیرد؛ اما علاوه بر آن هنوز مسائل قابل توجهی در زمینه چگونگی ارتقا و اثربخشی جریان آموزش این حوزه وجود دارد مسائلی که به دلیل اهمیت آن در فرایند تربیت‌معلم، حوزه مفهومی خاصی تحت عنوان دانش‌آموز محتوا یا PCK را به خود اختصاص داده‌اند به عبارت دیگر یکی از وجوه ممیزه اصلی برنامه‌های درسی تربیت‌معلم از رشته‌های علمی محض، دانشگاهی این است که یک معلم علاوه بر تسلط کافی بر دانش موضوعی جغرافیا (CK) و چگونگی کسب آن حتماً باید از دانش و مهارت‌های متنوع و لازم مهارت‌هایی چون طراحی آموزشی کاربرد راهبردها و الگوهای تدریس، شیوه‌های ارزشیابی یادگیری الکترونیک و... برای آموزش مفاهیم این رشته برخوردار باشد.

از نظر شالمن دانش محتوا (CK) دانش در رابطه با موضوعی است که قرار است تدریس شود این دانش شامل دانش واقعیات، مفاهیم تئوری‌ها و رویه‌های موجود در یک‌رشته درسی است. حسینی (۱۳۹۴) همچنین کهلر و میشر بیان می‌دارند دانش محتوا چارچوب‌هایی است که ایده‌ها و نظریات را سازمان‌دهی و به هم مربوط کند و دانش مربوط به ارائه مستندات شواهد و دلایلی که حیطه خاص درسی را شامل می‌شود. حسینی (۱۳۹۴) در مقابل دانش پداگوژی (PK) آگاهی‌های مربوط به فرآیند تدریس، تئوری‌های شناختی و اجتماعی یادگیری و همچنین ادراک چگونگی کاربرد این تئوری کلاس‌های درسی را شامل می‌شود. در این میان دانش‌آموز محتوا (PCK) تعامل دانش محتوا و دانش پداگوژی است که صرفاً نمی‌تواند مجموعی از دو دانش اولیه باشد؛ در واقع PCK نتیجه آمیختن دانش محتوا و پداگوژی است که معلم را به فهم اینکه یک دانش چگونه برای آموزش سازمان‌دهی انطباق و ارائه می‌گردد هدایت می‌کند. به عبارتی، می‌توان گفت PCK عبارت است از دریافت اینکه چه چیز یادگیری مباحث خاص را آسان یا سخت می‌کند و همچنین فهم ادراکات و پیش مفاهیمی که شاگردان در سنین و زمینه‌های گوناگون برای یادگیری مباحث جدید با خود به همراه می‌آورند. این دانش ویژه زمینه درک رابطه بین محتوا و پیش دانسته‌های شاگردان و روش‌های متنوع تدریس برای تدریس اثربخش و موفق را فراهم می‌کند. با یک نگاه اجمالی در برنامه‌های درسی آموزش جغرافیای کشورهای مختلف از جمله سند برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران مصوب سال ۱۳۹۱ می‌توان دریافت که اهداف و رویکردهای آموزش جغرافیا صرفاً شامل آموزش مفاهیم اصول نظریه‌ها و الگوها نیست، بلکه موضوعات بااهمیتی: مانند تلفیق نظر و عمل و مرتبط ساختن محتوا با کاربردهای احتمالی پرورش مهارت‌های فرآیندی مهارت‌های تفکر ارتباط علم و فناوری به منظور دستیابی به سواد علمی فناورانه (SLT) کاربرد رویکرد یادگیری زمینه محور و ارائه موضوعات علمی در زمینه‌ای از مسائل زندگی روزمره (Thematic Learning Approach) و یا تدوین واحدهای یادگیری با رویکرد تلفیقی از موضوعات اجتماعی فناوری زیست‌محیطی و ... (مانند رویکرد STSE) مورد توجه و تأکید است.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

یادگیری ترکیبی

یادگیری ترکیبی (Blended Approach)، ترکیب انواع رویکردهای پداگوژیکی برای تولید بهینه برون دادهای یادگیری می‌باشد و به این معنا است که فعالیت‌های یادگیری فراگیران می‌بایست هم با استفاده از روش‌های تدریس مرسوم و هم از طریق برنامه‌های مبتنی بر فناوری صورت گیرد (وجیسکی، ۲۰۱۵). این رویکرد یادگیری که گاهی اوقات (Hybrid learning) نیز خوانده می‌شود تأکید دارد معلم نباید در کلاس درس فقط سخنرانی کند و از فراگیران بخواهد در خانه مثلاً کتاب درسی را بخوانند و با یادگیری و تکالیف را به صورت آنلاین انجام دهند بلکه به گونه‌ای برنامه‌ریزی کند که فراگیران در قبل، حین و بعد از کلاس با کمک ابزار یادگیری الکترونیک و همچنین ارتباط چهره به چهره با معلم و همکلاسی‌ها به یادگیری مشغول و از آن لذت ببرند.

این شیوه آموزش یادگیرنده محور بوده و به دلیل ارائه فرصت‌های مختلف به منظور یادگیری، موجب می‌شود که در کنار افزایش جذابیت، آموزش به تفاوت‌های فردی فراگیران نیز به طور مناسبی توجه شود زیرا همه افراد به یک شیوه یاد نمی‌گیرند و به همین دلیل استفاده از روش‌های مختلف برای آموزش ضروری به نظر می‌رسد.

صالحی عمران و سالاری (۱۳۹۱) علیرغم انجام بعضی پژوهش‌ها درباره آموزش ترکیبی مانند پژوهش احمدی و روحی (۱۳۹۳) با عنوان «ارزیابی تأثیر ترکیب دو روش یادگیری آموزش سنتی و الکترونیک» و تأیید اثربخشی آن بر یادگیری دانش‌آموزان در درس ریاضی و با پژوهشی که توسط زارعی زوارکی (۱۳۹۱) تحت عنوان طراحی آموزشی و محیط‌های یادگیری با رویکرد تلفیقی به منظور بررسی و تحلیل مدل‌های آموزش ترکیبی انجام شد که منجر به ارائه یک مدل جدید در زمینه طراحی آموزش ترکیبی برای آموزش گردید در بررسی‌های انجام‌شده سابقه پژوهشی برای طراحی و کاربرد این روش در آموزش جغرافیا یافت نشد. لانچ و دیگران (۲۰۰۸) یادگیری الکترونیک را جزء اساسی و مزیت آفرین جریان یادگیری ترکیبی دانسته و با تشریح ۴ مدل یادگیری ترکیبی میزان و نحوه کاربرد آن‌ها را در آموزش جغرافیا بیان نموده‌اند.

گردش علمی بازدید میدانی

گردش علمی (Field Trip) فعالیتی کاوشگرانه و مشارکتی است که با مدیریت برنامه‌ریزی و سازمان‌دهی دقیق استادان، در خارج از کلاس درس انجام می‌شود؛ در زمینه اثربخشی استفاده از راهبرد گردش علمی در آموزش جغرافیا، خوشبختانه پژوهش‌های زیادی انجام گرفته که در این مجال به دو نمونه اشاره می‌گردد در پژوهش صادقی و لگزیان (۱۳۹۶) گردش علمی یا فعالیت تجربی خارج از مدرسه کاری است عملی که بیرون از کلاس، آزمایشگاه یا کتابخانه صورت می‌گیرد و شامل مطالعات مستقیم و دست‌اول درباره یک مسئله جمع‌آوری اطلاعات از طریق مشاهده، پرسشنامه، مصاحبه، اندازه‌گیری، نمونه‌برداری و سایر فنون تحقیقی می‌باشد؛ مزایای بازدید علمی را می‌توان در پیوند فعالیت‌های مدرسه با جامعه، کسب تجارب واقعی و فعال بودن شاگردان دانست و از محدودیت‌های آن نیز می‌توان به ناکافی بودن امکانات، نیاز به زمان بیشتر و برهم زدن برنامه رسمی مدرسه اشاره کرد؛ اما چنانچه فرآیند بازدید علمی و مطالعات میدانی با ضوابط و اصول علمی و کارشناسی صورت پذیرد بدون شک یادگیری پویا عمیق و پایداری را فراهم خواهد آورد. همچنین جوکار سرهنگی (۱۳۷۸) ضمن بیان اصول و ویژگی‌های مطالعات میدانی جغرافیای طبیعی در پژوهش‌های جغرافیایی، بیان می‌دارد که مشاهده مستقیم فرآیندها و جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات پایه از طریق کار در روی زمین از اهمیت بسزایی برخوردار است. سفرهای علمی نیز به عنوان یکی از روش‌های آموزشی، در بالا بردن سطح علمی دانشجویان مؤثر است. باید دانست که این مطالعات و تحقیقات به صرف مشاهده تصادفی و ناگهانی ارزش چندانی نخواهند داشت مگر این که با برنامه‌ای از پیش تعیین‌شده و بر اساس دستورالعمل مشخص و مدونی انجام شوند. همچنین کامپتون (۱۳۶۹) بیان می‌دارد که برای تجزیه و تحلیل و فهم پیچیدگی‌ها و ساختمان زمین‌شناسی پدیده‌های

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

ژئومورفولوژیک از لحاظ بررسی رابطه علت و معلولی، اول باید طبیعت و ساختمان زمین، یعنی سرشت و وضع استقرار سنگ‌های تشکیل‌دهنده ناهمواری‌ها را در روی زمین شناسایی و تفسیر کرد. انجام مطالعات روی زمین، نخستین راه برای به دست آوردن معلومات زمین‌شناسی است. عوارض زمین‌شناسی به آن سادگی که در کتاب‌های درسی نموده می‌شود به ندرت روی زمین قابل مشاهده است. انجیکوما (۲۰۰۰) ضمن بیان اهمیت توپوگرافی و سفرهای علمی در آموزش جغرافیا آن‌ها را فرصتی ارزشمند برای یادگیری موضوعات مختلف درسی در زمینه (تم) واحد و ایجاد ارتباط مفهومی بین رشته‌های مختلف علمی می‌داند و بر اجرای برنامه‌ریزی شده سفرهای علمی کوتاه و بلند مدت تأکید دارند.

الامبرت و رایس (۲۰۱۴) ضمن بیان راهکارهایی در جهت کیفی شدن گردش علمی برای دانش‌آموزان متوسطه آن را مجالی برای آشنایی و تمرین مهارت‌های کاوشگری دانسته و بر ارزشیابی از آموخته‌های علمی آنان بعد از انجام گردش علمی و تمرین‌هایی برای سنجش قابلیت کاربرد این مهارت‌ها در موقعیت‌های یادگیری خود راهبر توسط دانش‌آموزان تأکید دارند.

اهمیت و ضرورت بازدیدها در آموزش جغرافیا و علوم زمین

رشد و توسعه هر جامعه متأثر از چگونگی آموزش نیروی انسانی آن جامعه است. آموزش می‌تواند به دو صورت رسمی و غیررسمی انجام پذیرد که به تغییر رفتار و ایجاد مجموعه‌ای از دانش‌ها، تفکرات نگرش‌ها و مهارت‌ها می‌انجامد. موفقیت در این مسیر مستلزم این است که آموزش مبتنی بر اصول عملی باشد. یادگیری عمیق و پایدار هنگامی صورت می‌پذیرد که تدریس و آموزش منحصر به آموزش مطالب به شکل تئوری نباشد و با روش‌های عینی و قابل درک همراه شود. یکی از روش‌های فعال و نوین در آموزش بازدید و گردش علمی است که برای تدریس مطالب در آموزش جغرافیا و علوم زمین بسیار سودمند است؛ چراکه باعث افزایش انگیزه و مشارکت فعال فراگیران و منجر به یادگیری بهتر، فراموشی دیرتر، پردازش مهارت‌های ذهنی و خلاقیت و نوآوری و همچنین باعث تقویت حس مشارکت می‌شود (میرزاییگی، ۱۳۸۰). متأسفانه در جامعه ما آموزش علوم زمین از جمله آموزش جغرافیا و زمین‌شناسی در مقطع متوسطه به صورت تخصصی و عملی تدریس نمی‌شود بلکه گذرا تدریس می‌گردد و در نتیجه مهارت‌ها و نگرش‌ها چندان مورد توجه قرار نمی‌گیرد، عدم استفاده از معلمان متخصص و با استفاده نکردن معلمان از مواد، وسایل، رسانه‌های متنوع و روش‌های نوین یادگیری دلیل این نقیصه است یکی از این روش‌های نوین بازدید علمی است که در یادگیری مطالب آموزش علوم زمین ضروری است. معلم می‌تواند با استفاده از امکانات لازم شرایطی را فراهم کند که امکان مشارکت فعال فراگیر را در یک بازدید علمی فراهم سازد تا موجب یادگیری مؤثر درس شود (شعبانی، ۱۳۷۶).

آموزش جغرافیا به دانش‌آموزان از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است. این درس به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا با پدیده‌های طبیعی و اجتماعی آشنا شوند و به دنبال حل مسائل جغرافیایی باشند. همچنین، آموزش جغرافیا به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا مهارت‌های نقشه‌خوانی و تفکر پژوهشی را تقویت کنند که این مهارت‌ها در زندگی روزمره و حتی در شغل‌های آینده آن‌ها بسیار مفید خواهد بود. همچنین، آموزش جغرافیا به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا با مسائل جهانی و محلی آشنا شوند و به دنبال راه‌حل‌های مناسب برای حل این مسائل باشند. در کل، آموزش جغرافیا به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا به عنوان شهروندان هوشمند و فعال در جامعه بهترین تصمیم‌ها را بگیرند.

گردش و بازدید علمی یکی از روش‌های فعال تدریس و شیوه‌های مناسب برای یادگیری - یاددهی است که گاهی برای مطالعه جامعه در خارج از کلاس آزمایشگاه یا کتابخانه با توجه به هدف‌های معین آموزشی، از سوی معلم و دانش‌آموزان طراحی و تنظیم می‌شود. از آنجایی که مشاهده مبنای تحقیقات و سرآغاز کار در جغرافیا و علوم زمین است انجام بازدیدهای میدانی در آموزش در این دروس ضرورت می‌یابد با توجه به این که یکی از مناسب‌ترین وسایل کسب تجربه در آموزش برگزاری بازدیدهای علمی و آموزشی، است پرداختن به بحث معرفی و شناسایی پدیده‌های جغرافیایی و مکان‌های مناسب برای انجام بازدیدهای

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

علمی و آموزشی ضروری است (خورشیدی و همکاران، ۱۳۷۹). مشاهده پدیده‌های انسانی و طبیعی از نزدیک، شیرینی جذابیت و علاقه را در دانش‌آموزان به وجود می‌آورد و ضمن شناسایی محیط جغرافیایی می‌تواند کاربردی کردن آموزش را در این شاخه میسر سازد. بازدید علمی، روش آموزش منحصر به فردی است که مانند آزمایش و نمایش امکان کسب تجربه‌های دست‌اول از اجسام و پدیده‌ها را برای مخاطبان فراهم می‌سازد. به جرئت می‌توان گفت که تأثیر گردش و بازدید علمی در امر آموزش، حتی از آزمایش و نمایش بیشتر است؛ زیرا تجربه‌هایی را در اختیار شرکت‌کنندگان و فراگیران قرار می‌دهد که معمولاً نمی‌توان آن‌ها را در کلاس ارائه کرد (صفوی، ۱۳۸۱).

روش‌های تدریس جغرافیا در دنیا

اغلب کشورها به‌طور وضوح بیان کرده‌اند که بخش اعظم روش‌هایی که در تدریس جغرافیا مورد استفاده قرار می‌گیرند از الگوهای سنتی پیروی می‌نماید. ذکر این مطلب مشخص می‌کند که معلم در کلاس درس بایبان کردن تمام مطالب متن کتاب درسی نقش اطلاع‌رسان را بازی می‌کنند نه کسی که با استفاده از روش پرسش و پاسخ و با بهره‌گیری از وسایل جدیدی مثل عکس‌ها، فیلم، تلویزیون، یادداشت برداشتن و یا ترسیم نقشه‌های گنگ مطالب درسی را به‌طور مستحکم به دانش‌آموزان القاء کرده و به کلاس درس روح متحرکی می‌بخشد در این مورد پاسخ‌های رسیده گاه چنین بیان می‌دارند: (شایان سیاوش و همکاران، ۱۳۷۷)

معمولاً مبنای تدریس جغرافیا را کتابی تشکیل می‌دهد که قبلاً به تصویب رسیده است و یا ایس‌لند اعلام می‌دارد که روش بسیار متداول استفاده از متن کتاب به‌عنوان شاخص است با این کار می‌توان امیدوار بود که دانش‌آموز به‌صورت بی‌طرفانه‌ای دانش جغرافیا را به‌طور فراگیر می‌آموزد و رئوس مطالب مورد نیاز را می‌آموزد. قبرس می‌گوید: جغرافیا طبیعتاً با ارائه مواد جدید در کلاس توسط معلم آموزش داده می‌شود و روش استاندارد آن است که معلم مواد درسی تصویب‌شده را به دانش‌آموزان ارائه می‌نماید و هلند تصدیق می‌کند که آموزش سنتی کلاسی هنوز رواج دارد و روش‌های جدید ناشناخته مانده‌اند بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که طرح کلی آموزش جغرافیا آن‌چنان که سنتی است بر جای بماند ولی فقط در متن ارائه‌شده به دانش‌آموزان اصلاحاتی صورت پذیرد.

بعضی کشورها قویاً بر این نکته پافشاری می‌کنند که روش‌های جدید را باید از طریق تجربه حاصل نمود و اینکه نیل به این روش‌ها باید از توسعه مشاهدات به‌هم‌پیوسته به‌منظور استنتاج و عمومیت بخشیدن بدان‌ها باشد یعنی ابتدا با مشاهده جزئیات استنتاج صورت گیرد (استقراء) و سپس به آن‌ها عمومیت داده شود اسپانیا در این زمینه می‌گوید: دانش‌آموز با درک مفهوم ناحیه و پدیده‌های محلی به فهم جغرافیای عمومی نائل می‌آید و بلژیک تصدیق می‌کند که تسلسل علمی باید از طریق تحقیق تجزیه و تحلیل، تعریف، تألیف و سپس عمومیت بخشیدن به کل ایده‌ها مدنظر قرار گیرد. فرانسه این مطلب را جسی توضیح می‌دهد:

معلم همیشه سعی خواهد کرد تا از به هم پیوستن مطالب (تألیف) به‌سوی تجزیه و تحلیل مطالب پیش رود (استقراء)، برای توضیح چین‌خوردگی‌ها چرا باید شکل دریا و نحوه رسوب‌گذاری در آن را روی تخته سیاه کشید؟ شما باید از کلاس درس خارج شوید و به کوه‌ها نگاه کنید و مفهوم کوه را به دانش‌آموزان توضیح دهید و بعد چگونگی چین خوردن آن‌ها را بیان کنید. دانش‌آموزان را وادار کنید تا به‌دقت به اطراف خود بنگرند اگر در بعضی مناطق کوه وجود ندارد بجای آن از عکس‌ها و فیلم‌ها استفاده کنید تا دانش‌آموزان به‌طور محسوس‌تری مطالب را فراگیرند بنابراین اظهارات مشخص می‌شود که فرانسه معتقد است بیشتر مطالب را می‌توان به‌طور دست‌اول و از طریق مشاهده فراگرفت. البته مشکل است بتوان گفت که از این روش آموزشی

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

به چه میزان استفاده می‌شود و چقدر از آموزش بر چنین فنی استوار شده است (در مورد مدارس ابتدائی نیز چنین ابهامی وجود دارد)

اغلب کشورها تصدیق می‌کنند که علاقه به مشاهده و فراهم آوردن امکانات لازم برای اجرای آن در حال افزایش است. در سوئیس گردش‌های علمی صورت می‌گیرد و به هرکجا که امکان‌پذیر باشد و نیز در این کشور سمینارهای مطالعاتی برگزار می‌گردد بدین‌صورت که وقتی معلم جغرافیا دانش‌آموزان را برای بازدید از یک دهکده سوئیسی فرانسوی‌زبان با خود همراه می‌برد یک معلم زبان فرانسه نیز در این گردش علمی حضور دارد و یا وقتی مورفولوژی یخچال‌ها و اجتماعات گیاهی آلبی مدنظر بازدیدکنندگان علمی قرار می‌گیرد. آموزش جغرافیا در درک و فهم مسائل و مشکلات محیطی و ارائه راه‌حل‌ها و برنامه‌ریزی‌های مربوط به توسعه نقش به‌سزایی دارد. آموزش جغرافیا می‌تواند دانش‌آموزان را به درک فرآیندها و ساختارهای مربوط به توسعه قادر سازد. شناخت نظام‌های اقتصادی و اجتماعی و موقعیت‌های مکانی و مکان‌ها به‌عنوان بستر این نظام‌ها تأثیر شرایط طبیعی بر فعالیت‌های انسانی و تغییر محیط‌های طبیعی بر مبنای تکنیک‌های ارزش‌های فرهنگی و نظام‌های اقتصادی اجتماعی و بالاخره دستیابی به طیف وسیعی از مهارت‌های جغرافیایی و به‌کارگیری آن‌ها در زندگی خصوصی و اجتماعی از طریق آموزش جغرافیا حاصل می‌شود. از طرفی در امر حصول به توسعه متوازن و پایداری توسعه همه‌جانبه، اقتصادی اجتماعی و فرهنگی و زیست‌محیطی که منافع نسل‌های آینده را نیز تأمین کند یکی از مؤلفه‌های مهم آگاهی و مشارکت انسان‌ها است که از آن به «فرهنگ توسعه» تعبیر می‌شود و آموزش جغرافیا در کسب و توسعه این فرهنگ نقش به‌سزایی دارد.

هرچند در یکی دو دهه اخیر دانش جغرافیا در ایران روح تازه‌ای یافته است و تحول به سمت جغرافیای نوین و کاربردی را تجربه می‌نماید و این حرکت را می‌توان با تألیف و نشر کتب متعدد به همت اساتید دلسوز، جغرافیدانان ایجاد مراکز پژوهشی متعدد در سراسر کشور تجهیز بیشتر دانشگاه‌ها به ابزار پیشرفته تربیت دانشجویان جغرافیا در رشته‌های کاربردی و همکاری اساتید و دانشجویان جغرافیا به‌عنوان متخصصین ذیصلاح با نهادهای علمی واداری کشور نظیر سازمان هواشناسی وزارت مسکن شهرداری‌ها جهاد سازندگی و ... مشاهده نمود، اما متأسفانه در این راستا به آموزش «جغرافیا» مانند آموزش سایر علوم در سطوح قبل از دانشگاه و چه‌بسا در سطح دانشگاه، نیز بهای لازم داده نشده است. بدین ترتیب خلاء رشته‌های مربوط به آموزش دروس مختلف از جمله آموزش جغرافیا و برنامه‌ریزی و تربیت متخصصین مربوطه که از یک‌طرف با مبانی دانش جغرافیا و از سوی دیگر با مبانی و فلسفه آموزش و پرورش و برنامه‌ریزی درسی مجهز باشند، همچنان باقی‌مانده است (شایان، سیاوش و همکاران، ۱۳۷۷). نتیجه عدم توجه لازم به امر آموزش جغرافیا حاکمیت قالب سنتی توصیف مکان‌ها و به خاطر سپردن مجموعه‌ای از اطلاعات و اسامی است که کم‌وبیش به مدت طولانی در آموزش جغرافیای مدارس ما حاکم بوده و سرانجام اشاعه نگرش غلط مبنی بر فقدان کارایی دانش جغرافیا و بی‌اعتباری این درس در اذهان دانش‌آموزان و جامعه و همچنین عدم توجه کافی به پرورش مهارت‌ها و شیوه‌های تفکر خلاق در جستجوی راه‌حل‌ها و کاربرد این دانش بوده است.

معلمان، مهم‌ترین رکن آموزش و همچنین اجرای یک برنامه درسی می‌باشند و در این گذار باید دانش خود را جهت آموزش صحیح‌تر ارتقاء بخشند وقتی تصمیم به تبدیل حضور جغرافیا از یک دانش توصیفی به یک علم کاربردی با توانمندی‌های فراوان گرفته می‌شود در کنار ایجاد چنین دیدگاهی باید در تغییر روش‌های آموزش جغرافیا نیز تلاش کرد تا کلاس‌های خشک و بی‌روح را که تنها معلم فرمانروای مطلق است به کلاس‌هایی که دانش‌آموزان به‌صورت فعال در جریان یادگیری دخالت دارند تبدیل نمود ایجاد امیدواری و انگیزش پرورش روحیه انتقادی، تفکر خلاق و مهارت‌های ذهنی و عملی و ایجاد حس مسئولیت نسبت به محیط‌زیست با به‌کارگیری مناسب روش‌های تدریس و ارزشیابی و آگاهی همه‌جانبه از سوی معلمان میسر می‌شود، شایان سیاوش و همکاران (۱۳۷۷)

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به ضرورت آموزش جغرافیا به دانش‌آموزان مقطع متوسطه، ضرورت این درس در برنامه درسی بسیار مهم است. این درس به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا با پدیده‌های طبیعی و اجتماعی آشنا شوند و مهارت‌های نقشه‌خوانی و تفکر پژوهشی را تقویت کنند. علاوه بر این، آموزش جغرافیا می‌تواند به تحلیل و تفسیر نقشه‌ها و اطلاعات جغرافیایی کمک کند و انگیزه تحصیلی و علاقه به یادگیری مطالب را نیز ارتقا دهد؛ بنابراین، باید این درس به‌عنوان یکی از دروس اصلی در برنامه درسی قرار گیرد. آموزش و کاربرد علوم مختلف در عصر حاضر، به سبب اهمیت آن در پیشبرد و دستیابی به اهداف و آرمان‌های ملی یک جامعه از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است و وقوع تحولات گسترده در ابعاد سیاسی، اقتصادی زیست‌محیطی و نظامی در جهان باعث شده است که آموزش علوم زمین از جمله جغرافیا و زمین‌شناسی برای برنامه ریزان و دانش‌آموزان از اهمیت دوچندان برخوردار گردند؛ از همین رو تربیت و آموزش افراد کارآمد در حوزه علوم زمین اهمیت چشم‌گیری یافته است. با تغییر نیازهای جوامع و پیشرفت علوم تربیتی روش‌های آموزش یاددهی- یادگیری نیز دچار تحولات اساسی شده‌اند. این روش‌های نوین که می‌توان آن‌ها را فراشناختی، خواند نوعی استراتژی آموزشی هستند که معلم طی آن فراگیران را متوجه مجهولات ذهنی کرده و این مجهولات از طریق مراحل مانند مطالعه، مشاهده، مباحثه و نتیجه‌گیری تبدیل به معلوماتی عمیق‌تر و بادوام‌تر می‌شود.

از همین رو می‌توان گفت؛ در جغرافیا و علوم زمین، محیط‌های واقعی بهترین مکان آموزش محسوب می‌شوند. به همین دلیل روش بازدید علمی و مطالعات میدانی یکی از مؤثرترین و ارزشمندترین روش‌های تدریس این علوم‌اند که علاوه بر عینیت بخشیدن به آموزش فرصت‌های مناسب برای تحریک کنجکاوی دانش‌آموزان و پاسخ به مجهولات آن‌ها را فراهم می‌آورند.

گردش علمی که فعالیتی تجربی خارج از کلاس درس محسوب می‌شود، مطالعات مستقیم و دست‌اول درباره یک پدیده یا مسئله و جمع‌آوری اطلاعات از طریق مشاهده پرسشنامه، مصاحبه، اندازه‌گیری و نمونه‌برداری را فراهم می‌آورد. مزایای بازدید علمی را می‌توان در پیوند فعالیت‌های مدرسه با جامعه کسب تجارب واقعی و فعال بودن شاگردان دانست و از محدودیت‌های آن نیز می‌توان به ناکافی بودن امکانات، نیاز به زمان بیشتر و برهم زدن برنامه رسمی مدرسه اشاره کرد؛ اما چنانچه فرآیند بازدید علمی و مطالعات میدانی با ضوابط و اصول علمی و کارشناسی صورت پذیرد بدون شک یادگیری پویا عمیق و پایدار را فراهم خواهد آورد (علی صادقی، ۱۳۹۶).

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

منابع

۱. احمدی، غلامعلی، نخستین روحی، ندا (۱۳۹۳). بررسی تمایز یادگیری تلفیقی با یادگیری الکترونیکی و یادگیری سنتی (چهره به چهره) در آموزش ریاضی مجله روانشناسی مدرسه، دوره سوم، شماره ۲ تابستان ۱۳۹۳، صفحه ۷-۲۶.
۲. حسینی زهرا (۱۳۹۴). مقایسه تأثیر الگوهای آموزش مستقیم و ساختارگرایی برافزایش دانش تلفیق تکنولوژی دانشجو معلمان. فصلنامه علمی پژوهشی رویکردهای نوین آموزشی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه اصفهان، دوره ۱۰، شماره ۲ - شماره پیاپی، ۲۲ پاییز و زمستان ۱۳۹۴، صفحه ۱۲-۴۰.
۳. جوکار سرهنگی، عیسی. (۱۳۸۷). اصول و ویژگی‌های مطالعات میدانی جغرافیای طبیعی رشد آموزش جغرافیا، شماره ۸۳ دوره بیست و دوم، شماره ۴، تابستان ۱۳۸۷، وزارت آموزش و پرورش؛ سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی.
۴. صادقی، علی؛ الگزیان، (مریم). (۱۳۹۶). نقش و اهمیت بازدیدهای میدانی در آموزش جغرافیا و علوم زمین فصلنامه علمی - تخصصی پویا در آموزش علوم انسانی، سال دوم شماره ۸ پاییز ۱۳۹۶، صفحه ۷۹ - ۸۷.
۵. صالحی عمران ابراهیم، سالاری ضیاء الدین. (۱۳۹۱). یادگیری ترکیبی؛ رویکردی نوین در توسعه آموزش و فرآیند یاددهی یادگیری. دوماهنامه علمی پژوهشی راهبردهای آموزش در علوم پزشکی. ۵ (۱)، صفحه ۶۹-۷۵.
۶. کامپتون رابرت. (۱۳۶۹) زمین‌شناسی روی زمین، ترجمه بیژن اسفندیاری، دانشگاه تهران
۷. میرزاییگی، علی. (۱۳۸۰). برنامه‌ریزی درسی و طرح درس در آموزش رسمی و تربیت نیروی انسانی. انتشارات یسطرون.
۸. شعبانی، حسن. (۱۳۷۶). مهارت‌های آموزشی و پرورشی تهران انتشارات سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها، چاپ ششم
۹. صفوی، امان اله. (۱۳۸۱). کلیات روشها و فنون تدریس، تهران، نشر معاصر، چاپ ششم.
۱۰. خورشیدی، عباس؛ شهاب الدین عندالی و محمد حسین فهرجی. (۱۳۷۹). راهبردهای یادگیری و یاددهی در کلاس درس با عنایات به نگرش فراشناخت، تهران، انتشارات کیا.
۱۱. شایان، سیاوش و همکاران (بی‌تا) فصلنامه‌های مختلف آموزش، جغرافیا، تهران. سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش.
۱۲. صادقی، علی. (۱۳۹۶). نقش و اهمیت بازدیدهای میدانی در آموزش جغرافیا و علوم زمین، سال دوم، شماره ۸.
13. Lynch, Kenneth & Bednar, Bob & BOXALL, JAMES & CHALMERS, LEX & FRANCE, DEREK & - E-KESBY, JULIE (2008). E-learning for geography's teaching and learning spaces learning for Geography's Teaching and Learning Spaces. Journal of Geography in Higher Education, Online Publication Date: 01 January 2008
14. Ng ca mu, Richard Nkosingiphile. (2000). The implementation of fieldwork in Geography teaching in secondary schools. Dissertation submitted to the Faculty of Education in fulfilment of the requirements for the degree Master of Education in the Department of Curriculum and Instructional Studies at the University of Zululand.
15. Lambert, David & Reiss, Michael.J. (2014). The place of fieldwork in geography and science qualifications. Institute of Education. University of London, ISBN: 978-1-78277-095-4